

Hallandslistens naturalieværdier.

AF

CHR. B. GRAVERSEN

Hallandslisten i KVJ¹ giver fortegnelser over en række ydelser til hr kongen af Hallands 8 herreder. Ydelserne er dels naturalier, dels penge eller sølv. Endvidere angives antallet af skipen med deres havnetal i de enkelte herreder, samt antallet af rustici på nær Årstad herred.

I hvert herred angives tillige en summa provincie i mr sølv — eller blot mr — den såkaldte herredssum — efter en forudgående opregning af ydelser og på en sådan måde, at man må antage, at denne summa er værdien af disse ydelser. — Det kan dog ikke gælde Årstad herred.

De 3 nordlige herreder, Fjære, Viske og Himle, afviger fra de øvrige derved, at de ikke yder samme naturalier hvert år, idet de hver for sig yder en for herredet specifik varemængde i 2 år i træk, mens der det 3die år ydes en anden varemængde, der ligeledes er specifik for det enkelte herred, men af en anden værdi end den der gælder i herredet i 2-årsperiodens enkelte år.

Viske hrd yder således i det 3die år: 4 mr honning + 30 får + 12 sider flæsk + 11 svin + 2 mr brødkorn + 2 mr malt ÷ 20 ørtug sølv mere end i 2-årsperiodens enkelte år.

Ikke desto mindre angives Viske hrd's herredssum *årlig* at være 40 mr. Det må da være en nærliggende tanke, at disse 40 mr er den årlige gennemsnitsværdi for dette herreds ydelser, og

¹ KVJ = Kong Valdemars Jordebog, udg. af Svend Aakjær (1926—45), Hallandslisten er fol. 35 r—37 r *ibid.*

at Fjære og Himle hrd's herredssummer tilsvarende er årsgennemsnit for disse herreders vedkommende.

Sådan er disse herredssummer dog ikke hidtil betragtet. Uden egentlig begrundelse er man gået ud fra, at herredssummerne i de 3 herreder kun gælder for 2-årsperiodens enkelte år.

Ud fra denne forudsætning har Sture Bolin¹ af Hallandslisten udledt, at 1 marca honning skal tillægges værdien $4\frac{1}{4}$ eller 3 mr sølv, mens 1 pondus smør tilsvarende skal have værdien 4 øre eller 5 øre sølv.

Svend Aakjær overtager det sidste værdisæt for honning og smør² — omend med adskillig bekymring — for denne forfatter har gennemgået de ældste lensjordebøger for Halland og har herved gjort smukke iagttagelser, nemlig følgende³:

Himle hrd yder efter Hallandslisten 38 mensurata pondera smør og ost.

1591 ydes 543 pd = 38,8 tdr à 14 lispund.

Faurås hrd yder efter Hallandslisten 13 pondera smør + 13 pondera ost.

1591 ydes 378 pd = 27 tdr smør.

Årstad hrd yder efter Hallandslisten 26 mensurata pondera smør.

1580 ydes $369\frac{3}{4}$ pd = 26,41 tdr smør.

Heraf slutter Aakjær, at 1 pondus smør = 1 pondus ost = 1 hallandsk smørtønde.

For honning finder Aakjær følgende:

Fjære hrd yder efter Hallandslisten det enkelte år i 2-årsperioden 4 marca honning.

1591 ydes 13 asker à $\frac{1}{5}$ td = 2,6 tdr honning.

Viske hrd yder efter Hallandslisten 2 marca honning, ligeledes pr enkeltår i 2-årsperioden.

1591 ydes 4 asker à $\frac{1}{4}$ td = 1 td honning.

¹ Sture Bolin: Hallandslistan i kung Valdemars jordebok, Scandia II (1929), 190.

² Svend Aakjær: Maal, Vægt og Taxter i Danmark. Nordisk Kultur XXX (1936), 245. (MVT).

³ Svend Aakjær: KVJ *186—87. N 237—39.

Endvidere yder efter KVJ, Gønge hrd, Skåne, 1231: 7 marca honning, mens det ca 1523—25 yder 4 tdr honning.

Heraf slutter Aakjær, at 1 marca honning = $\frac{1}{2}$ td honning = $\frac{1}{2}$ pondus honning, idet han formoder, at der går 2 marca honning på 1 pondus honning på samme måde som 1 skålpund eller 1 bismerpund = 2 mr, og han finder det tilnærmelsesvis bekræftet ved de nævnte herredsydelser.

Sammenlignes nu disse smør- og honningmål med de værdier, som Bolin har fundet, kommer man til det resultat, at 1 td honning i værdi er lig enten 17 eller 9,6 tdr smør, hvilket er lidet tilfredsstillende sammenholdt med senere tiders vurdering, hvor 1 td honning = $\frac{1}{2}$ —1 td smør¹.

Jeg antager, at forudsætningen for Bolins regnskab er forkert, nemlig at 2-årsperiodens enkeltår svarer til herredssummerne i de 3 nordlige herreder, og der bliver da tilbage at bringe overensstemmelse mellem vareværdierne, hvilket kan gøres ved at antage, at herredssummerne i disse herreder er de årlige gennemsnit for alle 3 år, som det indledningsvis fandtes rimeligt.

Der kan gøres endnu en antagelse. Det viser sig, at Himle hrd's ydelser i 2-årsperiodens enkeltår er større end i det 3die år, mens det for Fjære og Viske hrd's vedkommende er omvendt. Den tanke er da nærliggende, at de forskellige års ydelser af disse herreder er sådan sammensat, at kongen alligevel hvert år får varer til de samlede herredssummers værdi, nemlig $237\frac{2}{3}$ mr sølv.

I hvert fald kan der findes rimelige naturalieværdier, der passer til disse 2 antagelser.

Bolin har godtgjort, at såfremt herredssummerne i de 2 sydlige herreder, Tønnersjø og Høks hrd, er rigtige, medfører det matematisk, at 1 mr havre har værdien: 2 mr sølv, og at pengekursen er $\frac{1}{2}$, dvs. 1 mr sølv = 2 mr penge, i Hallandslisten. Det medfører tillige, at herredssummen for Halmstad herred, 40 mr sølv, må ændres til 42 mr sølv, idet den sammensættes af 18 mr havre = 36 mr sølv og 12 mr penge = 6 mr sølv².

¹ Nordisk Kultur XXX, 269.

² Scandia II, 177.

For de 3 nordlige herreder er kursen uden betydning, da der ikke indgår penge i disses ydelser.

Vi skal nu se på de 3 nordlige herreders ydelser:

Fjære hrd yder i hvert af 2-årsperiodens år:

20 mr sølv + 25 mr annone + 4 mr honning + 20 okser + 13 øre sølv.

Det 3die år ydes:

20 mr sølv + 12 mr honning + 18 mr havre + 20 okser + 4 mr brødkorn + 4 mr malt + 24 svin + 24 sider flæsk + 60 får + 1 pondus smør + 1 pondus ost.

Herredssummen er $103\frac{2}{3}$ mr sølv.

Når man sammenregner ydelserne af begge 2-årsperiodens år med det 3die års ydelser, får man en varesum, der efter min ene forudsætning skal være = herredssummen multipliceret med 3. Dvs: der kan opstilles en ligning, der udtrykker dette. Når den er opstillet, vil det vise sig praktisk at erstatte flg varesum: 10 mr honning + 10 okser + 30 får + 12 sider flæsk + 12 svin + 2 mr brødkorn + 2 mr malt med den korte betegnelse: k. Derefter erstattes i ligningen enhver mr havre med 2 mr sølv, og 1 pondus ost regnes = 1 pondus smør.

Man kan da nå til følgende slutligning:

A: $25 \text{ mr annone} + 20 \text{ okser} + 1 \text{ pd smør} + k = 105\frac{7}{8} \text{ mr sølv.}$

Viske hrd yder hvert år i 2-årsperioden:

10 okser + 2 mr honning + 12 mr havre + 20 ortug sølv.

Det 3die år ydes:

10 okser + 6 mr honning + 12 mr havre + 30 får + 12 sider flæsk + 11 svin + 2 mr brødkorn + 2 mr malt.

Herredssummen er 40 mr sølv.

Med samme fremgangsmåde, som anvendtes for *Fjære hrd*, fås flg slutligning

B: $20 \text{ okser} + k \div 1 \text{ svin} = 46\frac{1}{3} \text{ mr sølv.}$

Himle hrd yder hvert år i 2-årsperioden:

24 mr havre + 4 mr honning + 38 pondera smør og ost + 18 øre sølv + 8 mr sølv.

Det 3die år ydes:

24 okser + 12 mr honning + 4 mr brødkorn + 4 mr malt + 24 sider flæsk + 24 svin + 60 får + 8 mr sølv.

Herredssummen er 94 mr sølv.

Med samme fremgangsmåde, som for de 2 foregående herreder, fås:

C: 2 okser + k + 38 pd smør = $78\frac{3}{4}$ mr sølv.

Endnu en ligning skal opstilles. Min anden forudsætning er den, at de 3 herreder tilsammen hvert år yder: $237\frac{2}{3}$ mr sølv, der er summen af de 3 herredssummer. Vi adderer da de 3 herreders ydelser i et af 2-årsperiodens år og kan sætte varesummen = $237\frac{2}{3}$ mr sølv.

Det giver følgende ligning:

D: 30 okser + 25 mr annone + 10 mr honning + 38 pd smør = $132\frac{23}{24}$ mr sølv.

I de 3 ligninger: A, B og C indføres nu først eksempelvis værdien $\frac{3}{4}$ mr sølv for 1 okse. Derved fås 3 nye ligninger:

A_1 : 25 mr annone + 1 pd smør + k = $90\frac{7}{8}$ mr sølv.

B_1 : k ÷ 1 svin = $31\frac{1}{3}$ mr sølv.

C_1 : k + 38 pd smør = $77\frac{1}{4}$ mr sølv.

I forhold til de indgående størrelser er værdien af 1 svin et ganske lille beløb og kan foreløbig sættes = $\frac{1}{3}$ mr sølv. Indføres denne størrelse, får man af B_1 : k = $31\frac{2}{3}$ mr sølv.

Denne værdi indføres i C_1 , hvoraf følger, at 38 pd smør = $45\frac{7}{12}$ mr sølv, eller 1 pd smør = ca $1\frac{1}{5}$ mr sølv.

Smørværdien: $1\frac{1}{5}$ mr sølv og k-værdien: $31\frac{2}{3}$ mr sølv ind sættes i A_1 , hvoraf flg: 25 mr annone = $58\frac{1}{120}$ mr sølv, eller 1 mr annone = ca $2\frac{1}{3}$ mr sølv.

Ligning D kan nu løses m. h. til honning og giver 10 mr honning = $6\frac{13}{15}$ mr sølv, dvs: ca $\frac{2}{3}$ mr sølv for 1 mr honning.

Der indføres nu en række andre okseværdier i ligningerne A, B og C, og de tilhørende værdier i mr sølv for smør, korn, honning og k udregnes. Flg. tabel viser, hvorledes disse værdier varierer for okseværdier mellem 1 og $\frac{1}{2}$ mr sølv:

1 okse	1 mr honning	1 pd smør eller ost	1 mr annona	k	k ÷ 10 okser ÷ 10 mr honning = 12 sider flæsk + 12 svin + 30 får + 2 mr brødkorn + 2 mr malt
1	÷ $\frac{1}{2}$				
$\frac{7}{8}$	$\frac{1}{11}$	$1\frac{1}{4}$	$2\frac{1}{3}$	$29\frac{1}{6}$	
$\frac{3}{4}$	$\frac{2}{3}$	$1\frac{1}{5}$	$2\frac{1}{3}$	$31\frac{2}{3}$	$31\frac{2}{3} \div 7\frac{1}{2} \div 6\frac{13}{15} = 17\frac{3}{10}$
$\frac{5}{8}$	$1\frac{17}{60}$	$1\frac{1}{7}$	$2\frac{1}{3}$	$34\frac{1}{6}$	$34\frac{1}{6} \div 6\frac{1}{4} \div 12\frac{5}{6} = 15\frac{1}{12}$
$\frac{1}{2}$	$1\frac{7}{8}$	$1\frac{1}{12}$	$2\frac{1}{3}$	$36\frac{2}{3}$	$36\frac{2}{3} \div 5 \div 18\frac{3}{4} = 12\frac{11}{12}$

Den rette okseværdi kan nu indkredses.

Af tabellen ses først, at okseværdierne 1 mr sølv og $\frac{7}{8}$ mr sølv ikke kan anvendes, da deres tilhørende honningværdi bliver enten negativ: ÷ $\frac{1}{2}$ mr sølv, eller meget lille: $\frac{1}{11}$ mr sølv i forhold til den tilhørende smørværdi: $1\frac{1}{4}$ mr sølv.

Det ses også, at den værdi, som Bolin¹ og Runquist² anvender for 1 hallandsk mr byg, nemlig 5 mr sølv, ikke passer ind i regnskabet. Thi så skulle 2 mr brødkorn + 2 mr malt være mindst 20 mr sølv værd, og det kan ikke gå iflg sidste rubrik. Denne rubrik indeholder jo nemlig foruden værdien af 2 mr brødkorn + 2 mr malt også værdien af 12 sider flæsk + 12 svin + 30 får, og den højeste disponible værdi for alle disse varer tilsammen ses i tabellen at være $17\frac{3}{10}$ mr sølv, efter at okseværdierne 1 og $\frac{7}{8}$ mr sølv er eliminerede.

Den højeste okseværdi, der kan anvendes, er foreløbig $\frac{3}{4}$ mr sølv, og det skal nu vises, at ingen lavere okseværdi passer rimeligt ind i regnskabet.

Først skal dog fremsættes nogle betragtninger over værdien af svin, flæskesider og får.

I KVJ, Bjære hrd, Skåne, hovedstykket anno 1231, angives

¹ Scandia II, 192 f.

² Kjell Runquist: Ryndmått, Vikter och Kronovärderingsvärden i Kung Valdemars Jordebok. Hallands Hembygdsförbunds Skriftserie III (1950), 30 f.

102 svin til vurderingssummen 30 mr sølv. Desuden — hedder det endvidere — lægges der til svinene undertiden 8, undertiden 9 mr penge, hvilket vel må forstås således, at 102 svin da har værdien: $30 \text{ mr sølv} \div 8$ eller 9 mr penge . Regnes der med kurs $\frac{1}{3}$, som er den kurs, der gælder for hovedstykket i KVJ (se Odenseregnskabet s. 609), varierer værdien af 1 svin da fra 0,261 til 0,294 mr sølv, dvs mellem $\frac{1}{4}$ og $\frac{1}{3}$ mr sølv.

I den skånske taxt fra ca 1500, som Aakjær har anvendt ved sine studier over Hallands jordebøger, sættes 1 svin = 3 får i værdi¹. I Fr. III's matrikel 1662 vurderes 1 svin = 2 sider flæsk = 3 får².

Det forekommer da rimeligt at sætte værdien af vort regnskabs 12 sider flæsk + 12 svin + 30 får = 28 svins værdi, hvilket iflg. Bjereregnskabet 1231 kan bestemmes til at ligge mellem 7 og $9\frac{1}{3}$ mr sølv.

Hvis man nu tillægger 1 mr malt og 1 mr brødkorn hver samme værdi som 1 mr havre, nemlig 2 mr sølv, vil det sige, at de 2 mr malt + 2 mr brødkorn, der ydes sammen med flæsk, svin og får, får en samlet værdi på $4 \cdot 2 = 8$ mr sølv. Sammen med den angivne laveste værdi for flæsk, svin og får, 7 mr sølv, bliver det ialt: $8 + 7 = 15$ mr sølv. Det ses af tabellen, at der er $15\frac{1}{12}$ mr sølv til disposition, såfremt okseværdien er $\frac{5}{8}$ mr sølv. Tabellen viser dog samtidig, at 1 mr annona har værdien $2\frac{1}{3}$ mr sølv. Der må altså være korn, der er adskilligt mere værd end 2 mr sølv pr mr korn.

Man kunne nu hævde, at det udelukkende er en indgående hvedemængde, der hæver den angivne mængde annona's gennemsnit til $2\frac{1}{3}$ mr sølv, og at det omtalte brødkorn udelukkende omfatter rug. Under denne specielle synsvinkel kunne man antage en rugværdi på 2 mr sølv. Det vides gennem Aakjærs undersøgelser, at man i Halmstad hrd 1558 og i Fjære og Viske herreder før 1591 har regnet 8 skpr pr korntønde³, hvorefter 1 hallandsk mr rug kan sættes = $\frac{240}{8} = 30$ tdr. I Borglum hrd,

¹ Aakjær, KVJ, N. 243.

² RA. Fr. III's matrikel 1662, Antvorskov o. a. amter.

³ Aakjær, KVJ, N. 242, 251, 252, 253, 261.

Vendsyssel, angiver KVJ 1231: 3 mr rug eller 20 mr penge. Med kurs $\frac{1}{3}$ er 1 mr rug her da $\frac{2^2}{9}$ mr sølv værd. Der har i Vendsyssel i middelalderen været anvendt mr på såvel 24 som 32 tdr. Antages det, at det er denne sidste mr på 32 tdr, der er $\frac{2^2}{9}$ mr sølv værd, bliver 1 hallandsk mr rug à 30 tdr = $\frac{2^1}{12}$ mr sølv værd, og en sådan værdi kunne nok indpasses til okseværdien $\frac{5}{8}$ mr sølv.

Det volder dog betæneligheder at antage, at 2 mr brødkorn ikke må indeholde hvede. Det 3die års ydelser for de 3 nordhallandske herreder indeholder nemlig naturalier, der meget minder om de naturalier, der indgår i den såkaldte Vinternatholdsliste i KVJ, og i denne liste indgår af mel: 1 mr rugmel, 1 mr hvedemel og $\frac{1}{2}$ mr bygmel, dvs det halve brødkornsmel er hvede. Det er endvidere betænkeligt at antage, at i en ydelse på 25 mr annone, er det udelukkende hvede, der skal hæve de indgående andre kornmængder à 2 mr sølv pr mr korn til en gennemsnitsværdi pr mr annone à $\frac{2^1}{3}$ mr sølv. Sammenligner man fx de landgildeydelse i mr annone, som Roskildebispens jordebog ca 1370 angiver for Odsherred¹, med samme områdes ydelser i Dragsholm slots jordebøger fra 1600-årene², ser man gang på gang, at 1 mr annone anno 1370 = 24 tdr rug (à 5 skpr) + 24 tdr byg (à 6 skpr) i 1600-årenes første halvdel. Dvs annona er her halvt rug og halvt byg. Dertil kommer, at den honningværdi, der følger med okseværdien $\frac{5}{8}$ mr sølv, forekommer høj i forhold til smørværdien, idet 1 td honning = 2 mr honning får værdien $\frac{2^{17}}{30}$ mr sølv, mens 1 td smør kun bliver $\frac{1^1}{7}$ mr sølv værd. Som tidligere omtalt er 1 td honning i senere tid = $\frac{1}{2}$ —1 td smør i værdi.

Jeg forlader derfor okseværdien $\frac{5}{8}$ mr sølv til fordel for okseværdien $\frac{3}{4}$ mr sølv og skal i det flg vise, at denne okseværdi med de værdier for andre naturalier, der følger den efter mit regnskab, på forskellig måde kan anses for rimelige.

1 okse = $\frac{3}{4}$ mr sølv. En sådan okseværdi kendes fra Lunde

¹ Roskildebispens jordebog. Danske middelalderlige regnskaber. 3. r. I. Udg. ved C. A. Christensen (1956).

² RA. Dragsholm slots jordebøger 1602 f.

domkapitels gavebøger 1250. I senere tid er den normale okseværdis 1 mr sølv¹.

1 mr honning = $\frac{2}{3}$ mr sølv. Værdien passer rimeligt til smørværdien $1\frac{1}{5}$ mr sølv, idet 1 td honning = 2 mr honning = $1\frac{1}{3}$ mr sølv. Den passer også til Aakjærs studier over honningmål², hvorefter 1 td honning i senere tid rummer snart 24, snart 30, 32 eller 36 kander, hyppigst 32 kander. Derved kunne 1 td honning fx blive = 32 kander à 1 örtug sølv = $1\frac{1}{3}$ mr sølv.

1 pondus smør = 1 pondus ost = 1 td smør eller ost = $1\frac{1}{5}$ mr sølv. Den fundne smørværdis kan sammenlignes med smørvurderingen i Erik Menveds forordning for Nørrejylland 1304³, efter hvilken 1 lagena smør = 8 mr penge. En sådan lagena eller td kan næppe være langt fra den hallandske smørtønde i mål⁴. Kursen for penge 1304 kendes ikke. Man kan af Haubergs tabeller⁵ se, at kursen i Jylland 1298 er $\frac{3}{16}$, mens den 1313 er $\frac{3}{32}$. På Sjælland er kursen 1306 $\frac{1}{8}$. Disse tal kunne tyde på, at Hallandslistens smørvurdering ikke ligger langt fra den jyske i 1304.

1 mr annona = $2\frac{1}{3}$ mr sølv. Der bliver senere brug for at tillægge 1 mr byg værdien 2 mr sølv (se s. 611). Hvis man kunne antage, at 1 mr annone = $\frac{1}{2}$ mr rug + $\frac{1}{2}$ mr byg i Hallandslisten, får man med den angivne bygværdis, 2 mr sølv, at 1 mr rug = $2\frac{2}{3}$ mr sølv. Med en hallandsk mr rug = 30 tdr à $2\frac{2}{3}$ mr sølv, bliver 1 jysk læst à 24 tdr = $2\frac{2}{15}$ mr sølv. Det er nær den værdi på $2\frac{2}{9}$ mr sølv, som KVJ 1231 angiver for 1 mr rug i Børglum hrd, Vendsyssel, under forudsætning af kurs $\frac{1}{3}$. Som tidligere omtalt kan rugmarken her sættes til både 24 og 32 tdr efter de af Aakjær meddelte oplysninger fra middelalderen⁶. I senere tid bruges alene 24 tdr, og det er denne værdi,

¹ Nordisk Kultur XXX, 245 o. a.

² Nordisk Kultur XXX, 196—197.

³ Aarsberetninger fra Det Kgl. Geheimearchiv (1871—75), V, 41.

⁴ Nordisk Kultur XXX, 193.

⁵ P. Hauberg: Danmarks Myntvæsen og Mynter i Tidsrummet 1241—1377. Aarb. f. Nord. Oldk. og Hist. 1884, 217—374.

⁶ Nordisk Kultur XXX, 204.

der giver overensstemmelsen mellem den antagne hallandske og opgivne jyske rugværdi.

Fra Hanherred meddeler KVJ 1231 sådanne oplysninger, at man må antage, at $70 \text{ mr puri} = 28 \text{ mr annone} + 16 \text{ mr sølv}$. Regnes $\text{mr puri} = \text{mr argenti (sølv)}$, får 1 mr annone i Hanherred værdien $\frac{27}{14} \text{ mr sølv}$. Er annona her = halv rug + halv byg, og regnes som i Vendsyssel med jysk læst = 24 tdr korn, får man ved at anvende rugværdien for Børglum ($1 \text{ mr rug} = 24 \text{ tdr} = \frac{22}{9} \text{ mr sølv}$), at $\frac{1}{2} \text{ mr byg i Hanherred} = \frac{27}{14} \div \frac{11}{9} = \frac{103}{126} \text{ mr sølv}$, eller $1 \text{ mr byg} = \frac{206}{126} \text{ mr sølv}$. Omregnet til Hallandsbyg à 30 tdr bliver 1 mr byg i Halland da lig $\frac{5}{4} \cdot \frac{206}{126} = 2,04 \text{ mr sølv}$, og den af mig antagne værdi er 2 mr sølv. Måske er da $1 \text{ mr byg} = 1 \text{ mr rug} = 30 \text{ tdr} = \frac{240}{8} \text{ tdr i Halland på Hallandslistens tid}$. Det skal her nævnes, at Aakjær i Varberg lens jordebog 1591 har fundet en bygmængde for Faurås hrd på 962 skpr à $\frac{1}{6} \text{ td} = 160 \text{ tdr}$, der sammenstillet med Hallandslistens 5 mr byg af Faurås hrd kunne tyde på $1 \text{ mr byg} = 32 \text{ tdr}^1$.

En livlandsk oplysning fra 1238 skal anføres. Bisp Nicolaus af Riga indgår i dette år forlig med den tyske orden om en tiendeydelse, hvorefter den tyske orden til hans dages ende årlig skal yde ham »VII last annonae vel duodecim marcas argenti«. Altså en værdiansættelse af samme form som de danske i KVJ². Det kan med rimelighed antages, at annona her er halv rug og halv byg, hvilket stemmer med den oplysning, at da bisp Torchill af Reval 1242 tillægges tilsvarende ydelser, angives de at være halv rug og halv byg³.

1 rigask læst er meget nær 24 danske tdr⁴. Sølvmarken kan

¹ Aakjær, KVJ, N. 257.

² Liv-Esth-und Curländisches Urkundenbuch, herausg. v. F. G. von Bunge, III (1857), urk. nr. 159 a, reg. 178 a.

³ Liv-Esth-und-Curländisches Urkundenbuch I (1853), Urk. nr. 172; F. G. von Bunge: Das Herzogthum Estland (1877), 191.

⁴ Aakjær, KVJ, N. 356; jfr. A. Friis and Kr. Glamann: A History of Prices and Wages in Denmark I (1958), 127.

sættes = Kölnermarken = 233,85 g¹. Den danske mark sølv til 218,3 g². Regnet over den livlandske oplysning fra nær samme tid — 1238 — skal 1 hallandsk mr annone à 30 tdr da have værdien:

$12/7 \cdot 5/4 \cdot 233,85/218,3 = 2,3$ danske mr sølv, hvilket er i god overensstemmelse med den efter Hallandslisten fundne værdi: $2\frac{1}{3}$ mr sølv.

Da man kunne antage, at den livlandske mængde annona er halv rug og halv byg, støtter det den antagelse, at den hallandske mr annone ligeledes er halv rug og halv byg, en antagelse, der jo kunne bringe en dertil knyttet hallandsk rugværdi i overensstemmelse med en jysk, og en til denne igen knyttet annonamængde i overensstemmelse med hallandsk annona og byg på en rimelig måde.

k-værdierne.

$k = 10$ okser + 10 mr honning + 12 sider flæsk + 12 svin + 30 får + 2 mr malt + 2 mr brødkorn = $31\frac{1}{3}$ mr sølv + 1 svin (iflg ligning B₁).

Heri indsættes flg værdier: 1 okse = $\frac{3}{4}$ mr sølv, 1 mr honning = $\frac{2}{3}$ mr sølv, og 3 får = 2 sider flæsk = 1 svin. (Vurderingen efter Fr. III's matrikel).

Derved fremkommer følgende ligning:

E: 27 svin + 2 mr malt + 2 mr brødkorn = $17\frac{1}{6}$ mr sølv.

Efter det tidligere omtalte regnskab fra Bjære hrd, Skåne, 1231, kan 1 svin sættes = $\frac{1}{4} - \frac{1}{3}$ mr sølv.

Vi indsætter først 1 svin = $\frac{1}{3}$ mr sølv i ligning E. Det giver: 2 mr malt + 2 mr brødkorn = $8\frac{1}{6}$ mr sølv, hvilket stemmer præcis med 2 mr malt à 2 mr sølv + 2 mr brødkorn à $2\frac{1}{12}$ mr sølv. Denne mulighed for brødkornets værdi er tidligere diskuteret og forkastet ud fra betragtninger om brødkorn og annona, idet jo 1 mr annona = $2\frac{1}{3}$ mr sølv.

¹ Aakjær, KVJ, N. 360. H. Hildebrand: Das Rigische Schuldbuch (1872), XLIV f.

² Nordisk Kultur XXX, 179.

Dernæst indsættes i E: 1 svin = $\frac{1}{4}$ mr sølv. Det giver:
 2 mr malt + 2 mr brødkorn = $10\frac{5}{12}$ mr sølv.

Jeg har tidligere fremsat den tanke, at 2 mr brødkorn = 1 mr rug + 1 mr hvede under henvisning til Vinternatholdslisten i KVJ. 1 mr rug har jeg ved diskussionen af annona sat til $2\frac{2}{3}$ mr sølv. 1 mr byg har jeg sat til 2 mr sølv.

I langt senere tid har byg og malt ofte samme pris i Lybæk¹, og jeg sætter derfor 1 mr malt til byggens værdi = 2 mr sølv. Med disse værdier: 2 mr malt à 2 mr sølv + 1 mr rug à $2\frac{2}{3}$ mr sølv bliver der som rest til 1 mr hvede: $10\frac{5}{12} \div 6\frac{2}{3} = 3\frac{3}{4}$ mr sølv.

I KVJ, hovedstykket 1231, ydes af Møn 20 mr hvede eller 100 mr sølv, hvorefter 1 mønsk mr hvede kan sættes = 5 mr sølv. Regnes på Møn med 6 skpr pr korntønde — som senere² — og i Halland, som tidligere omtalt, med 8 skpr pr korntønde, vil det sige, at 1 hallandsk mr hvede skal have værdien: $5 \cdot \frac{6}{8} = 3\frac{3}{4}$ mr sølv, hvilket er samme værdi, som den ovenfor på andet grundlag beregnede.

I Hjerm hrd, KVJ, Jucia 1231, angives, at man til skipen af det halve skipen yder: 10 øre annone, og af det andet halve: 44 lam. Man kunne herefter sætte 44 lam = 10 øre korn. I Hjerm hrd regnes i senere tid med 10 skpr pr tdr³. Hvis 1 mr korn = $\frac{240}{10} = 24$ tdr, bliver 10 øre korn = 30 tdr. Er kornet sammensat halvt af rug og halvt af byg, får de 30 tdr Hallandslistens værdi: $2\frac{1}{3}$ mr sølv. Efter Fr. III's matrikel, hvis forholdstal jo tidligere er benyttet for får, flæskesider og svin, regnes 6 lam = 1 svin. Man kan da sætte 44 lam = $\frac{44}{6}$ svin = 10 øre korn = $2\frac{1}{3}$ mr sølv, hvoraf følgende: 1 svin = $\frac{7}{22}$ mr sølv, eller knap $\frac{1}{3}$ mr sølv, hvad der falder nær Bjære hrd's højeste vurdering af svin, som er omtalt tidligere.

Iøvrigt kan man for samme Bjære hrd udlede en svineværdi

¹ Johannes Hansen: Beiträge zur Geschichte des Getreidehandels und der Getreidepolitik Lübecks. Veröffentlichungen zur Geschichte der Freien und Hansestadt Lübeck. I, Hft. 1 (1912).

² Nordisk Kultur XXX, 210.

³ Ibid., 212.

= $1\frac{1}{5}$ mr sølv, hvis man sammenstiller hovedstykkets oplysning i KVJ om, at Bjære hrd »modo ualet lxxx mr puri et c porcos«, med den formentlig senere indkomstlistes i KVJ, hvorefter herredet yder 200 mr penge, der her synes at skulle sættes til kurs $1\frac{1}{2}$ ¹.

Hermed er da inddraget alle de i KVJ mere eller mindre sikre oplysninger om vurdering af korn og svin.

De i de foregående regninger fundne eller foretrukne naturalieværdier for Hallandslisten er følgende:

1 pondus smør	= 1 td smør	= $1\frac{1}{5}$ mr sølv.
1 pondus ost	= 1 td ost	= $1\frac{1}{5}$ mr sølv.
1 mr honning	= $\frac{1}{2}$ td honning	= $\frac{2}{3}$ mr sølv.
1 mr havre	= 2 mr sølv.	
1 mr byg	= 2 mr sølv.	
1 mr malt	= 2 mr sølv.	
1 mr rug	= $2\frac{2}{3}$ mr sølv.	
1 mr hvede	= $3\frac{3}{4}$ mr sølv.	
1 mr annone	= $\frac{1}{2}$ mr rug + $\frac{1}{2}$ mr byg	= $2\frac{1}{3}$ mr sølv.
1 okse	= $\frac{3}{4}$ mr sølv.	
1 svin	= 2 sider flæsk = 3 får	= $\frac{1}{4}$ mr sølv.

Listen omfatter alle Hallandslistens naturalier med undtagelse af laks og salt, høns og gæs.

Indføres disse værdier for naturalierne i de 3 nordlige herreder, fås følgende regnskab:

	1ste år	2det år	3die år	årligt gennemsnit	den opgivne herredssum
Fjære hrd.....	$97\frac{5}{8}$	$97\frac{5}{8}$	$116\frac{7}{30}$	$103\frac{149}{180}$	$103\frac{2}{3}$
Viske hrd.....	$33\frac{2}{3}$	$33\frac{2}{3}$	$52\frac{2}{3}$	40	40
Himle hrd.....	$106\frac{31}{60}$	$106\frac{31}{60}$	$68\frac{5}{6}$	$93\frac{43}{45}$	94
årligt af de 3 hrd tilsammen.....	$237\frac{87}{120}$	$237\frac{87}{120}$	$237\frac{11}{15}$	$237\frac{141}{180}$	$237\frac{2}{3}$

¹ Aakjær, KVJ, *130.

I Hallands 5 andre herreder og i sagefaldslisten indgår – foruden laks – af naturalier kun: havre, byg, smør, ost og okser. I det flg afsnit skal vises, at de angivne værdier for disse naturalier meget vel lader sig passe ind i Hallandsregnskabet som helhed.

Studhavren og liberacio expeditionis.

Det ses i KVJ, hovedstykket 1231, Fyn, at Odense yder »de exactione xxx mr puri. de ipsa ciuitate xx mr puri uel cl mr denariorum«. Kursen er da $\frac{1}{3}$, og denne kurs må gælde for hele hovedstykket¹.

Samme sted ses, at en række østfynske havne yder afgifter i havre og penge på en sådan måde, at der pr 1 mr havre ydes 1 mr penge². Dvs at der pr 1 mr havre ydes $\frac{1}{3}$ mr sølv, eller pr $\frac{3}{7}$ mr havre ydes $\frac{1}{7}$ mr sølv. Da Fyn i senere tid hører til Åbomålets område (1 td = 8 skpr)³, ligesom Halland har gjort, kan det formodes, at den fynske mr havre allerede 1231 har samme værdi som Hallandslistens, nemlig 2 mr sølv.

Det er nu bemærkelsesværdigt, at en række havne i Halland, der jo efter Hallandslistens text yder 1 mr sølv ialt, netop yder $\frac{3}{7}$ mr havre i stud (= $\frac{6}{7}$ mr sølv i værdi) og desforuden altså må yde $\frac{1}{7}$ mr sølv eller værdier svarende hertil. Det vil altså sige: et forhold mellem studhavren og havnens øvrige ydelse som for de omtalte fynske havne.

Det gælder Viske hrd, hvis 28 havne yder 12 mr studhavre ($28 \cdot \frac{3}{7} = 12$). Det gælder på det nærmeste Årstads 75 havne, der yder 32 mr studhavre ($75 \cdot \frac{3}{7} = 32\frac{1}{7}$) samt Tønnersjø hrd's 74 havne, der yder 32 mr studhavre ($74 \cdot \frac{3}{7} = 31\frac{5}{7}$).

Man kan da få den tanke, at det er en gennemgående regel i Hallandslisten, at enhver havn, der yder stud, yder $\frac{3}{7}$ mr havre + $\frac{1}{7}$ mr sølv (eller værdier svarende til $\frac{1}{7}$ mr sølv). Endvidere, at denne $\frac{1}{7}$ mr sølv udgør studhavnens ledings-

¹ Imod dette, se særlig Kjell Runquist, op. cit. (1950,) 57.

² I Gudme hrd således: $\frac{1}{2}$ ore havre + 18 penninge (18 penninge = $\frac{1}{2}$ ore penge) pr havn. — I Vindinge hrd: $\frac{1}{2}$ ore havre + 18 penninge + 2 ore havre + 2 ore penninge + 6 hons pr havn.

³ Nordisk Kultur XXX, 211.

aflosning: liberacio expeditionis. Som det vil vise sig i det følgende, kan denne størrelse identificeres med Hallandslistens udtryk: quersæt.

Med kurs $\frac{1}{2}$, som efter Bolin og Runquist gælder for Hallandslisten – der dermed må være fra en senere tid end hovedstykket 1231¹ — fås for

Halmstad hrd:

Biscopsthorp + Harpælyung yder 14 mr sølv og sættes = 14 havne. I alt er der i Halmstad hrd: 56 havne. Rest $56 \div 14 = 42$ havne, der skal yde $42 \cdot \frac{3}{7}$ mr havre = 18 mr havre = 36 mr sølv og dertil $\frac{42}{7}$ mr sølv = 6 mr sølv i liberacio expeditionis.

Der ydes efter listen: 18 mr havre og 12 mr penge i kvær-sæde (= 6 mr sølv) foruden de 14 mr sølv af Biscopsthorp og Harpælyung.

Herredet yder da ialt: 56 mr sølv.

Høks hrd har 98 havne. Attaworæ + Hurukuryth + Baramus + Hulmgærthorp + Kararyth + Ploghsthorp yder 18 mr sølv og sættes = 18 havne. Rest: $98 \div 18 = 80$ havne. Disse skal yde $80 \cdot \frac{3}{7}$ mr havre = $34\frac{2}{7}$ mr havre = $68\frac{4}{7}$ mr sølv og i liberacio expeditionis: $\frac{80}{7}$ = $11\frac{3}{7}$ mr sølv.

Der ydes efter listen: 34 mr havre = 68 mr sølv. Til gengæld sættes kvær-sæden = 24 mr penge = 12 mr sølv. Stud + kvær-sædepenge = 80 mr sølv.

Dertil ydes af fæstegods + Laholm: $8 + 15 = 23$ mr sølv.

Herredet yder da ialt: 121 mr sølv.

Tønnersjø hrd har 74 havne. Disse skal yde $74 \cdot \frac{3}{7}$ mr havre = $31\frac{5}{7}$ mr havre. Der ydes 32 mr havre. Kvær-sæden = 6 mr sølv, men skulle blive 10 mr sølv. Det antages derfor, at Halm-

¹ Jfr. den bedring i montens værdi, der synes indledt i 1230'erne og som endnu kommer til udtryk i Christoffer I's rigslov. Se: P. Hauberg: Danmarks Myntvæsen i Tidsrummet 1146—1241, Det Kgl. Danske Vidensk. Selsk. Skr. 6 rk, Hist. filos. Afd. V. 3 (1906), 322—24. — Constitutio Christophori I regis i Aarsberetn. Geheimearch., V, 14. Endvidere Erik Arups fremstilling i Danmarks Historie I (1925), 295 og 304.

stadgårds afgift, 10 mr sølv, indeholder de resterende 4 mr sølv af lib. exp. Noget af studhavren må da skyldes Halmstadgård. Sammenlagt giver det 80 mr sølv, hvilket er herredssummen. Dertil afgift af 6 skovbyer. En skovby yder efter V. Hermansen 1 mr sølv¹.

Herredet yder da ialt: 86 mr sølv.

Årstad hrd's stud er tidligere omtalt; den svarer til havnetallet 74.

Herredets samlede regnskab bliver:

32 mr havre à 2 mr sølv	=	64 mr sølv
10 mr byg à 2 mr sølv	=	20 »
18 mr penge à $\frac{1}{2}$ mr sølv	=	9 »
26 pd smør à $1\frac{1}{5}$ mr sølv	=	$31\frac{1}{5}$ »
Sønævathsburg yder	=	10 »
Asaka, Alryth, Hiortsbiarg	=	10 »

ialt: $144\frac{1}{5}$ mr sølv (heri er 26 skovbyer incl.)

I *Faurås hrd* vil jeg foretage en rettelse. Der opgives 77 havne. Der skulle ydes $77 \cdot \frac{3}{7}$ mr havre = 33 mr havre, men der opgives 35 mr. Jeg retter de 35 mr til 33 mr.

Herefter yder herredet:

5 mr byg à 2 mr sølv	=	10 mr sølv
*33 mr havre à 2 mr sølv	=	66 »
13 pd smør à $1\frac{1}{5}$ mr sølv	=	$15\frac{3}{5}$ »
13 pd ost à $1\frac{1}{5}$ mr sølv	=	$15\frac{3}{5}$ »
13 mr penge à $\frac{1}{2}$ mr sølv	=	$6\frac{1}{2}$ »
Fauråsgård yder 8 mr *sølv	=	8 »

ialt: $121\frac{7}{10}$ mr sølv

Herredssummen angives til 122 mr sølv.

De samlede summer for *de 3 nordlige herreder* er tidligere gennemgået. Studhavren for *Viske hrd* er også omtalt. Den svarer til havnetallet. Tilbage står studhavren for *Fjære* og *Himle* herreder.

Fjære hrd yder kun studhavre det 3die år, nemlig 18 mr

¹ V. Hermansen: Hallandslistens Herredssummer. Festskrift til Kr. Erslev (1927), 171 f.

havre, dvs 6 mr havre gennemsnitlig pr år, hvilket svarer til $6 \cdot \frac{7}{3} = 14$ studhavreydende havne.

Himle hrd yder 24 mr studhavre i hvert af 2-årsperiodens år, dvs 16 mr havre gennemsnitlig pr år, hvilket svarer til $16 \cdot \frac{7}{3} = 37\frac{1}{3} = 37$ studhavne.

De studydende havne bliver da flg:

Fjære	hrd.....	14
Viske	»	28
Himle	»	37
Faurås	»	77
Årstad	»	75
Halmstad	»	42
Tønnersjø	»	74
Høks	»	80

ialt: 427 studydende havne.

Deres *liberacio expeditionis* skal da blive: $\frac{427}{7} = 61$ mr sølv.

Efter Hallandslistens opgivelser udgør kongens indtægt af Halland ialt: 708 mr sølv + liberacio exp. + sagefaldet + fiskeriet af Laholm. De 3 sidste størrelser kan med Bolin¹ antages at være identiske med den såkaldte sekundære hovedsum: 210 mr sølv + et antal laks. Antallet af laks må være fiskeriet af Laholm. Sagefaldet specificeres til 96 okser + 77 mr sølv = $96 \cdot \frac{3}{4} + 77 = 149$ mr sølv. Som rest til liberacio expeditionis bliver da: $210 \div 149 = 61$ mr sølv, hvilket er den efter antagelserne fundne størrelse.

Det skal nu undersøges, om de i Hallandslisten meddelte specificerede poster med de angivne naturalieværdier er tilstrækkelige til at yde $708 + 210 = 918$ mr sølv.

De 3 nordlige herreder yder $237\frac{141}{180}$ mr sølv

Faurås	hrd	»	$121\frac{7}{10}$	»
Årstad	»	»	$144\frac{1}{5}$	»
Halmstad	»	»	56	»
Tønnersjø	»	»	86	»
Høks	»	»	121	»
Sagefaldet	udgør.....		149	»

ialt: $915\frac{123}{180}$ mr sølv = $915\frac{2}{3}$ mr sølv.

¹ Scandia II, 216 f.

Der mangler $2\frac{1}{3}$ mr sølv.

Sammenregnes efter antal af havne og skovbyer fås:

531 havne à 1 mr sølv yder	531	mr sølv
126 skovbyer à 1 mr sølv yder	126	»
Andre ydelser:		
Fjære hrd: Tolo m. Onsala	20	»
Himle hrd: Grimeton m. Warum	8	»
Faurås hrd: Fauråsgård	8	»
Årstad hrd: $144\frac{1}{5} \div 101$ havne og skovbyer...	$43\frac{1}{5}$	»
Tønnersjø hrd: Halmstadgård yder $10 \div 4 =$	6	»
Høks hrd: Laholm + vulgaris incolatus	23	»
Sagefaldet udgør	149	»

ialt: $914\frac{1}{5}$ mr s.

Sammenlignes denne sum: $914\frac{1}{5}$ mr sølv med den foregående: $915\frac{2}{3}$ mr sølv, ses det, at der mangler godt 1 mr sølv, hvilket formodentlig skyldes, at noget af det resterende sølv i de 3 nordlige herreder repræsenterer ydelser, der ikke stammer fra havne eller skovbyer.

Når man efter V. Hermansens fremgangsmåde¹ da vil finde skovbyernes fordeling på herreder ved fra det enkelte herreds totale ydelse i mr sølv at subtrahere antallet af dets havne i mr sølv og dets godsydelse i mr sølv, må man i et af de 3 nordlige herreder få 1 skovby for meget. Det ses af følgende sammen-tælling af skovbyer, hvor skovbyerne er fordelt på herreder efter Hermansens fremgangsmåde.

Fjære	hrd	$103\frac{149}{180} \div 58 \div 20 =$	25 skovbyer	($25\frac{5}{6}$)
Viske	»	$40 \div 28 =$	12	»
Himle	»	$93\frac{43}{45} \div 65 \div 8 =$	21	» ($20\frac{43}{45}$)
Faurås	»	$121\frac{7}{10} \div 77 \div 8 =$	37	» ($36\frac{7}{10}$)
Årstad	»	$144\frac{1}{5} \div 75 \div 43\frac{1}{5} =$	26	» (26 er opgivet)
Halmstad	»	$56 \div 56 =$	0	»
Tønnersjø	»	$86 \div 80 =$	6	» (6 er opgivet)
Høks	»	$121 \div 121 =$	0	»

ialt: 127 skovbyer

Herfra skal da trækkes 1 skovby i et af de 3 nordlige herreder.

¹ Festskrift til Kr. Erslev (1927), 171 f.

Hverken ved sammentælling over naturalier eller ved sammentælling over havne, skovbyer og gods nåedes den ønskede sum: 918 mr sølv, idet der kom til at mangle 2—3 mr sølv. Jeg forestiller mig, at der i denne sum: 918 mr sølv er indregnet 3 mr sølv af 3 havne, men at disse 3 mr sølv ikke er medtaget under herredernes specificerede ydelser. De 3 havne er heller ikke medregnet i herredernes havnetal under de enkelte herreder, hvis samlede antal havne udgør 531. Derimod dukker de op til allersidst i Hallandslisten, hvor der står: »Men der er i Halland i 18 skipen 534 havne eller ligeså mange mark sølv, og 126 skovbyer«. Regnskabet går da op, når man til ca 915 mr sølv lægger 3 mr sølv.

Resumé med nogle yderligere bemærkninger.

1. Der regnes med kurs $\frac{1}{3}$ i KVJ, hovedstykket 1231. Denne kurs ses af Odenseregnskabet¹.
2. Der regnes med kurs $\frac{1}{2}$ i Hallandslisten, hvilket matematisk er udledt af Bolin og Runquist for Hallands 2 sydlige herreder². Hallandslisten må da være yngre end hovedstykket i KVJ.
3. Der er udledt vurderingsværdier for alle naturalier i Hallandslisten — når undtages laks og salt — ud fra den antagelse, at de 3 ndl herreders herredssummer er årsgennemsnit for 2 år af 2-årsperiodens + det 3die års ydelser, og ud fra den antagelse, at de 3 herreders ydelser er sådan indbyrdes sammensat, at herrederne tilsammen alligevel hvert år yder samme beløb: $237\frac{2}{3}$ mr sølv.

På nær havre, okser og tildels svin, får og flæskesider har naturalierne værdier, der ikke stemmer med de af Bolin og Runquist publicerede³.

4. De angivne kornværdier er sammenlignet med hovedstykket

¹ Imod dette, se særlig Kjell Runquist, op. cit. (1950), 57.

² Scandia II, 174.

³ Scandia II, 190 f.; Kjell Runquist, op. cit. (1950); Kjell Runquist: Hallandslistans förhållande till huvudstycket i Kung Valdemars Jordebok. Vet. Soc. i Lund Årsbok 1946 (1947), 97.

kets oplysninger. Det lader sig gøre at finde overensstemmelse. Endvidere kan der findes overensstemmelse med en livlandsk kornvurdering 1238.

5. Der påvises en sammenhæng mellem ydelserne af en række havne i Østfyn 1231 og Hallandslistens studydende havne, nemlig at der pr $\frac{3}{7}$ mr havre tillige ydes $\frac{1}{7}$ mr sølv, hvilket er de værdier en studydende havn i Halland yder. Dog med en korrektion for Faurås herred, hvis 35 mr stud rettes til 33 mr.
Efter Bolins fremstilling er de studydende havne sådanne, der yder hele deres beløb, 1 mr sølv, i havre¹.
6. Den indgående værdi, $\frac{1}{7}$ mr sølv, betragtes som havnens ledingsafløsning, liberacio expeditionis. Den formodes i Hallands 3 sydlige herreder at blive nævnt under navnet quersæt, og formodentlig svarer den til de ledingspenge, der i privilegiebreve ses at ydes sammen med stud². Det vises, at de 427 studhavnes liberacio expeditionis, 61 mr sølv, kan finde plads i regnskabet under denne betegnelse. Aakjær har på andet grundlag argumenteret for en lignende opfattelse³, mens Bolin har anbragt andre ydelser under denne betegnelse, nemlig af Høks hrd: 18 mr sølv, af Halmstad hrd: 14 mr sølv, af Årstad hrd: 10 mr sølv + ydelsen af 19 af dette herreds opgivne 26 skovbyer⁴.
7. Bolins antagelse⁵, at kongen af 3 skipen i Årstad og Faurås hrd foruden den normale indkomst af disse, 1 mr sølv pr havn, tillige som (formentlig) indehaver af disse skipen har en indkomst på 5 mr byg (å 5 mr sølv efter Bolins vurdering) pr skipen, bortfalder.
8. Hermansens 1-marksregel⁶, nemlig den antagelse, at en skovby yder samme beløb som en havn, 1 mr sølv, indgår som led i regnskabet.

¹ Se særlig: Sture Bolin: Ledung och frälse (1934), 79—98.

² Ibidem, 65—79 findes en gennemgang af privilegiebreve med deres begreber: stud, leding, kværssæde etc.

³ Aakjær, KVJ, *199 f.

⁴ Scandia II, 216 f.

⁵ Ibidem II, 209 f.

⁶ Festskrift til Kr. Erslev. (1927), 171 f.

Zusammenfassung.

Die Anregung zu dieser Abhandlung sind die Studien Svend Aakjærs über Butter- und Honigmasse in der Hallandsliste des Erdbuchs König Waldemars. Nach Aakjær gilt die Gleichung: 1 pondus = 2 marca = 1 Buttertonne, wo pondus das Buttermass und marca das Honigmass des Erdbuchs bezeichnen.

Die von Sture Bolin früher aus der Hallandsliste berechneten Butter- und Honigwerte sind folglich schwer zu verstehen. Bolins Werte sind: 1 pondus Butter = 4 oder 5 Öre Silber, 1 marca Honig = $4\frac{1}{4}$ oder 3 Mark Silber. Danach sollte 1 Tonne Honig (im Sinne Aakjærs) 17 oder 9,6 mal teurer als 1 Tonne Butter gewesen sein, während späterhin 1 Tonne Honig denselben Wert wie $\frac{1}{2}$ —1 Tonne Butter hat. Scheinbar enthält Bolins Berechnungsweise einen systematischen Fehler.

Nach der Hallandsliste erhält der König periodisch variierende Abgaben — grösstenteils in Naturalien — von den drei nördlichen Provinzen Hallands. Eine *summa provincie* in mr Silber ist für jede Provinz angegeben. Statt anzunehmen, dass die *summa provincie* einer bestimmten Periode angehört — wie es Bolin versucht hat — kann man den jährlichen Durchschnittswert der Abgaben einer Provinz mit ihrer *summa provincie* identifizieren, die ja auch angeblich *annuatim* gilt.

Es scheint ferner, dass die Abgaben der drei Provinzen *zusammen* jedes Jahr denselben Wert haben.

Auf Grund dieser Betrachtungen sind die Gleichungen A, B, C, D (S. 599—600) aufgestellt worden. In diesen Gleichungen ist 1 mr Hafer durch 2 mr Silber ersetzt, welcher Wert aus den südlichen Provinzen Hallands festgestellt ist. Weiter ist 1 pondus Käse = 1 pondus Butter gesetzt.

Versuchsweise wird 1 Schwein = $\frac{1}{3}$ mr Silber gesetzt, und verschiedene Ochsenwerte sind in den Gleichungen eingeführt. Daraus ergibt sich die Tabelle S. 601.

Nach einer Diskussion dieser Tabelle werden die zum Ochsenwert $\frac{3}{4}$ mr Silber gehörigen Naturalienwerte vorgezogen.

Alle die gefundenen oder vorgezogenen Naturalienwerte sind S. 608 aufgeführt worden. Die meisten dieser Wertangaben stimmen nicht mit den von Bolin und Runquist publizierten überein.

Es wird gezeigt, dass die Getreidewerte sich sowohl mit den anderen Getreidemitteilungen des Erdbuchs als mit einem livländischen Getreidewert anno 1238 in Übereinstimmung bringen lassen.

In dem 2. Abschnitt: »Studhavren og liberacio expeditionis« ist die ganze Rechnung der Hallandsliste durchgegangen.

Die gefundenen Wertangaben von Hafer, Gerste, Butter, Käse und Ochsen, die in den übrigen Rechenschaftsberichten Hallands eingehen, lassen sich in die Gesamtrechenschaft gut einpassen.

Das Wertverhältnis: mr denariorum/mr Silber wird $\frac{1}{3}$ für den sog. Hauptteil des Erdbuchs König Waldemars anzunehmen sein, wie die Odense-Rechenschaft zeigt, und nach Bolin und Runquist $\frac{1}{2}$ für die Hallandsliste, die folglich jünger als der Hauptteil von 1231 ist.

Es wird nachgewiesen, dass ein Hafen, der Hafer erlegt, pro $\frac{3}{7}$ mr Hafer zugleich $\frac{1}{7}$ mr Silber erlegt. $\frac{1}{7}$ mr Silber ist die liberacio expeditionis des Hafens. Diese Auffassung der liberacio expeditionis stimmt nicht mit der Auffassung Bolins, ist aber in Übereinstimmung mit der aus Privilegienbriefen bekannten Abgabe, expeditio, die zusammen mit einer Haferabgabe (»stud« genannt) geleistet wird. In den drei südlichen Provinzen Hallands ist die liberacio expeditionis unter dem Namen quersæt erwähnt.

Hermansens 1-Markregel, dass ein oppidum silvestris pro anno 1 mr Silber leistet, stimmt mit der Rechenschaft.